

УДК 343.163(477)

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ ВИКОНАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ У ВИГЛЯДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ

Трагнюк Р. Р.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри організації судових
та правоохоронних органів
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

Анотація: Статтю присвячено дослідженню проблем прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань у вигляді обмеження волі. Розглядаються правові основи прокурорського нагляду за законністю, виконання цих покарань. З'ясовується предмет прокурорського нагляду у цій сфері. Досліджуються проблеми проведення прокурорських перевірок додержання законів при виконанні кримінальних покарань у вигляді обмеження волі. Аналізуються акти прокурорського реагування на виявлені порушення. Виявляються прогалини нормативної регламентації вказаних питань, а також надаються пропозиції щодо їх подолання.

Ключові слова: прокурор, прокурорський нагляд, кримінальні покарання, обмеження волі, прокурорська перевірка, виправні центри, акти прокурорського реагування.

Аннотация: Статья посвящена исследованию проблем прокурорского надзора за соблюдением законов при исполнении уголовных наказаний в виде ограничения свободы. Рассматриваются правовые основы прокурорского надзора за законностью исполнения этих наказаний. Определяется предмет прокурорского надзора в этой сфере. Исследуются проблемы проведения прокурорских проверок соблюдения законов при исполнении уголовных наказаний в виде ограничения свободы. Анализируются акты прокурорского реагирования на выявленные правонарушения. Выявляются пробелы нормативной регламентации указанных вопросов, а также предоставляются предложения по их устранению.

Ключевые слова: прокурор, прокурорский надзор, уголовные наказания, ограничение свободы, прокурорская проверка, исправительные центры, акты прокурорского реагирования.

Annotation: Article is devoted to research of problems of public prosecutor's supervision of observance of laws at execution of criminal punishments in the form of freedom restriction. Legal basics of public prosecutor's supervision of legality of execution of these punishments are covered. The subject of public prosecutor's supervision in this sphere is defined. Problems of carrying out public prosecutor's checks of observance of laws are investigated at execution of criminal punishments in the form of freedom restriction. Acts of public prosecutor's response to the revealed offenses are analyzed. Gaps of a standard regulation of the specified questions come to light, and also offers on their elimination are provided.

Key words: prosecutor, public prosecutor's supervision, criminal punishments, freedom restriction, public prosecutor's check, corrective centers, acts of public prosecutor's reaction.

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що в умовах гуманізації кримінального і кримінально-виконавчого права України покарання у вигляді обмеження волі набуває дедалі ширшого застосування у нашій державі. Умовою ефективного його виконання є неухильне додержання законності, одним із засобів забезпечення якого є прокурорський нагляд. У цих умовах стає необхідним теоретичне дослідження проблем прокурорського нагляду за законністю виконання кримінальних покарань у вигляді обмеження волі.

Проблеми застосування кримінального покарання у вигляді обмеження волі було предметом наукового дослідження таких учених у галузі кримінального та кримінально-виконавчого права, як: І. Г. Богатирич, В. М. Бурдін, В. Г. Козирева, П. М. Каркач, Ю. А. Пономаренко, В. О. Попрас, М. П. Черненко, Д. С. Шиян та інші науковці. Питання прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань розглядали такі фахівці у галузі теорії прокурорської діяльності, як П. М. Каркач, М. В. Косюта, М. П. Курило, А. В. Лапкін, Р. В. Лемак, В. І. Прищеп та ін. Разом із тим, проблеми прокурорського нагляду за

додержанням законів при виконанні кримінальних покарань у вигляді обмеження волі не були предметом самостійного наукового дослідження. Вказана теоретична прогалина вимагає подолання і розроблення на цьому ґрунті відповідних рекомендацій наукового та методичного характеру, спрямованих на підвищення ефективності прокурорського нагляду за законністю виконання такого покарання, як обмеження волі.

Насамперед потребують встановлення правові основи прокурорського нагляду за законністю виконання кримінальних покарань у вигляді обмеження волі. Відповідно до ст. 61 Кримінального кодексу України (далі – КК України) покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці [4]. При цьому зміст правообмежень кримінального покарання у вигляді обмеження волі складають такі два фактори: обмеження особистої свободи засудженого та обмеження його права на працю [8, с. 165].

У санкціях статей Особливої частини КК України обмеження волі зустрічається доволі часто. За загальною кількістю санкцій обмеження волі посідає друге місце після позбавлення волі. Крім того, в

більшості санкціях ці два покарання передбачені в альтернативі один до одного. Обмеження волі поряд із позбавленням волі передбачено у всіх розділах Особливої частини КК України. При цьому прокуророві необхідно враховувати, що обмеження волі – це основний вид покарання. Воно може застосовуватися виключно у випадках, коли його передбачає санкція статті, за якою підлягає кримінальній відповідальності особа, або у випадках заміни його більш м'яким покаранням. На сьогодні це покарання встановлене у 41 % від загальної кількості санкцій у КК України.

В цьому контексті необхідно звернути увагу на наявність прогалини в законодавстві, якою є безальтернативність ряду санкцій, які передбачають застосування покарання у вигляді обмеження волі. Враховуючи встановлені законом обмеження щодо його застосування, які полягають у тому, що, згідно із ст. 61 КК України, обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи, це фактично унеможливує призначення покарання вказаним категоріям засуджених. З огляду на це, деякі вчені, приміром Б. О. Кириш, пропонують в усіх цих санкціях передбачити альтернативні основні покарання [3, с. 177].

Порядок виконання цього виду покарань регламентується главою 13 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) [5], а також Інструкцією з організації порядку і умов виконання покарання у виді обмеження волі, затвердженою наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16 лютого 2005 року № 27 (далі – Інструкція) [1]. Віднесення останнього акта до правових основ прокурорського нагляду за законністю виконання вказаного виду покарань є предметом наукових дискусій. Приміром, В. Б. Ястребов вважає, що прокурорський нагляд не розповсюджується на підзаконні акти [11, с. 168]. Натомість Р. В. Лемак вважає, що якщо закон закріплює норму як правило поведінки, то у відомчому акті вона деталізується, уточнюється стосовно різних відносин [7, с. 68]. Тому наявні всі підстави розглядати вказану Інструкцію до правових основ прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань у вигляді обмеження волі.

Предмет прокурорського нагляду за виконанням вказаного виду покарань має бути визначений з урахуванням предмета прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальному провадженні, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, визначеного у ч. 1 ст. 44 Закону України «Про прокуратуру» [10]. Відповідно до цих положень, предметом нагляду є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах виконання покарань, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим

законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків.

Питання організації прокурорського нагляду за законністю виконання покарань у вигляді обмеження волі визначаються у наказі Генерального прокурора України № 7 гн від 12 квітня 2013 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» (далі – Наказ) [9]. Відповідно до п. 6 цього Наказу здійснення наглядової діяльності у виправних центрах покладається на міських, районних, міжрайонних, районних у містах прокурорів. Отже, саме цих прокурорів можна визначити як суб'єктів наглядової діяльності у сфері виконання кримінальних покарань у вигляді обмеження волі.

Основним засобом виявлення порушень законів при виконанні кримінальних покарань у вигляді обмеження волі є прокурорські перевірки. У науковій юридичній літературі перевірка визначається як регламентований законом і відомчими актами Генерального прокурора України процес з'ясування реального стану додержання законності, який передбачає застосування наданих прокуророві повноважень, що спирається на відповідну методичку і тактичні прийоми та засоби [6, с. 71]. Перевірки додержання законів з цих питань, відповідно до п. 10 Наказу, проводяться щоквартально.

При проведенні перевірки законності виконання покарання у виді обмеження волі прокурор передусім має встановити додержання вимог закону щодо місця відбування вказаного покарання. Згідно із ч. 1 ст. 56 КВК України, особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх місця проживання до засудження.

Прокурорській перевірці підлягає виконання адміністрацією виправного центру покладених на неї обов'язків. Так, відповідно до ст. 61 КВК України, адміністрація виправного центру веде облік засуджених, роз'яснює порядок і умови відбування покарання, організовує трудове і побутове влаштування засуджених; забезпечує додержання умов праці засуджених, порядку та умов відбування покарання; здійснює нагляд і заходи попередження порушень порядку відбування покарання; проводить із засудженими соціально-виховну роботу; застосовує встановлені законом заходи заохочення і стягнення; здійснює роботу щодо підготовки засуджених до звільнення.

Також має бути встановлено відповідність закону порядку направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання. Відповідно до ч. 1 ст. 57 КВК України, особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно. Кримінально-виконавча інспекція згідно з вироком суду вручає засудженому припис про виїзд до місця відбування покарання. Не пізніше трьох діб з дня одержання припису засуджений зобов'язаний виїхати до місця відбування

покарання і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку.

При цьому особливої уваги прокурора потребують випадки ухилення засуджених від відбування покарання. Це може проявлятися в ухиленні від одержання припису про виїзд або від виїзду у встановлений строк до місця відбування покарання, або у неприбутті до такого місця. Прокурор повинен перевірити виконання кримінально-виконавчою інспекцією покладених на неї обов'язків, а саме вимог закону щодо своєчасного встановлення таких випадків і направлення органу внутрішніх справ подання щодо затримання засудженого для встановлення причин порушення порядку слідкування до місця відбування покарання. У разі невіїзду без поважних причин кримінально-виконавча інспекція повинна внести на розгляд суду подання для вирішення питання про направлення засудженого до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі. Також у разі неприбуття засудженого до місця відбування покарання органом внутрішніх справ за поданням кримінально-виконавчої інспекції оголошується його розшук. Після затримання засуджений направляється до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі. Таким чином, прокурор з'ясовує, чи було вжито КВІ всіх передбачених законом заходів щодо контролю за своєчасним прибуттям засудженого для відбування покарання у виді обмеження волі.

Також прокурор повинен перевірити додержання встановлених законом і визначених вироком суду строків покарання у виді обмеження волі. Відповідно до ст. 61 КК України, обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років. Згідно із ст. 58 КВК України, строк покарання обчислюється з дня прибуття і постановки засудженого на облік у виправному центрі. У строк покарання за правилами, передбаченими у ст. 72 КК України, зараховується час попереднього ув'язнення під вартою, а також час слідкування під вартою до виправного центру.

Прокурор має перевірити додержання встановлених законом прав засуджених до обмеження волі, та належне виконання ними своїх обов'язків, які передбачені у ст. 59 КВК України. Засуджені до обмеження волі мають право: носити цивільний одяг, мати при собі гроші та цінні речі, користуватися грошми без обмежень; відправляти листи, отримувати посилки (передачі) і бандеролі, одержувати короткострокові побачення без обмежень, а тривалі побачення – до трьох діб один раз на місяць; на короточасні виїзди за межі виправного центру за обставин, передбачених законом для осіб, засуджених до позбавлення волі, а також з інших поважних причин тощо. Поряд із цим, особи, засуджені до обмеження волі, зобов'язані: виконувати законні вимоги адміністрації виправного центру, які стосуються порядку відбування призначеного покарання; сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру; постійно знаходитися в межах виправного центру під наглядом, залишати його межі лише за спеціальним дозволом адміністрації цього центру,

проживати за особистим посвідченням, яке видається замість паспорта; проживати, як правило, у спеціально призначених гуртожитках.

Важливе значення має перевірка прокурором додержання вимог закону щодо умов проживання засуджених до обмеження волі. Так, як уже зазначалося, засуджені мають проживати, як правило, у спеціально призначених гуртожитках. Засуджені забезпечуються індивідуальним спальним місцем, інвентарем і постільними речами. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути меншою чотирьох квадратних метрів. Комунально-побутові та інші послуги оплачуються засудженими на загальних підставах (ч. 1 ст. 64 КВК України). Перебування засудженого у вільний від роботи час поза гуртожитком допускається лише з дозволу адміністрації виправного центру, яка з цього питання вносить вмотивовану постанову. Поряд з цим, прокурор повинен урахувати, що, відповідно до ч. 7 ст. 59 КВК України засуджені, які не допускають порушень встановленого порядку виконання покарання у виді обмеження волі і мають сім'ї, після відбуття шести місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за межами гуртожитку із своїми сім'ями. Ці особи зобов'язані від одного до чотирьох разів на тиждень з'являтися у виправний центр для реєстрації. Також ці особи можуть проживати із своїми сім'ями в орендованих квартирах або придбавати житло в межах виправного центру.

Обов'язковим елементом, який входить до предмета прокурорської перевірки додержання закону при виконанні покарань у виді обмеження волі є з'ясування умов праці засуджених до обмеження волі. Відповідно до ст. 60 КВК України, засуджені до обмеження волі залучаються до праці, як правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою. Праця засуджених до обмеження волі регулюється законодавством про працю, за винятком правил прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу. Переведення засуджених на іншу роботу, в тому числі в іншу місцевість, може здійснюватися власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за погодженням з адміністрацією виправного центру. Засудженим незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як 75 % загальної суми заробітку. При цьому прокурор перевіряє виконання власником підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем роботи засуджених до обмеження волі покладених на нього ст. 62 КВК України обов'язків, а саме: забезпечити залучення засуджених до суспільно корисної праці з урахуванням стану здоров'я та, за можливістю, спеціальності, організувати первинну професійну підготовку і створити необхідні побутові умови; негайно повідомляти адміністрацію виправного центру про запізнення засудженого на роботу та його відсутність на роботі з невідомих причин; додержання заборони на звільнення засуджених із

роботи за винятком передбачених ч. 3 ст. 62 КВК України випадків тощо.

Таким чином, прокурорська перевірка додержання законів при виконанні покарання у виді обмеження волі має комплексний характер і передбачає як з'ясування додержання уповноваженими на те законом органами та посадовими особами прав засуджених, забезпечення належного порядку та умов виконання цього виду покарань, так і виконання засудженими до обмеження волі покладених на них законом обов'язків та дотримання обмежень і заборон, які передбачаються при відбуванні цього покарання.

У науковій юридичній літературі наголошується, що повноваження прокурора дають йому можливість своєчасно виявляти та усувати порушення законів при виконанні кримінальних покарань, вживати заходів до відновлення порушених прав і притягнення винних до встановленої законом відповідальності [2, с. 309]. Усунення порушень законів, а також вжиття заходів до відновлення порушених прав і притягнення винних до встановленої законом відповідальності здійснюється прокурором шляхом використання активів прокурорського реагування.

До основних активів реагування прокурора при здійсненні нагляду за законністю виконання кримінальних покарань відносяться постанови і вказівки прокурора. Вони мають імперативний характер, оскільки ст. 45 Закону України «Про прокуратуру» встановлює, що постанови і вказівки прокурора щодо додержання встановлених законодавством порядку і умов тримання затриманих, заарештованих, засуджених до позбавлення волі та виконання інших покарань, а також осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру, є обов'язковими і підлягають негайному виконанню.

Таким чином, додержання законів при виконанні кримінальних покарань у вигляді обмеження волі є відносно відокремленою ділянкою прокурорського нагляду за законністю виконання судових рішень у кримінальному провадженні, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Її специфіка зумовлена особливостями виконання і відбування кримінального покарання у вигляді обмеження волі, які повинен враховувати

прокурор при проведенні наглядових перевірок і застосуванні активів реагування. Підвищення ефективності прокурорського нагляду у цій сфері є запорукою реалізації загальної і спеціальної мети кримінального покарання у вигляді обмеження волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інструкція з організації порядку і умов виконання покарання у виді обмеження волі [Текст]: затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16 лютого 2005 року № 27 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 10 – Ст. 511.
2. Каркач П. М. Організація роботи районної, міської прокуратури [Текст]: наук.-практ. посіб. / П. М. Каркач. – Х.: Право, 2013. – 336 с.
3. Кирись Б. О. Застосування покарання у вигляді обмеження волі [Текст] / Б. О. Кирись // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3(11). – С. 175-182.
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>
5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21.
6. Лапкін А. В. Основи прокурорської діяльності в Україні [Текст]: навч. посіб. у схемах / А. В. Лапкін; за ред. І. Є. Марочкина. – Х.: Право, 2013. – 136 с.
7. Лемак Р. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів в установах виконання покарань [Текст]: монографія / Р. В. Лемак. – Х., 2013. – 224 с.
8. Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины [Текст]: Монографія / Ю. А. Пономаренко. – Харьков: Издательство «ФИНН», 2009. – 344 с.
9. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян: Наказ Генерального прокурора України № 7 гн від 12 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?m=publications&t=rec&id=94102>. – Заголовок з екрана.
10. Про прокуратуру [Текст]: Закон України від 5 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
11. Ястребов В. Б. Прокурорський надзор [Текст] / В. Б. Ястребов. – М.: Городец, 2001. – 345 с.